

Könyvtörténeti és könyvtártudományi szakirodalmi adatbázis kiépítése

Rácz Ágnes

„A nemzeti könyvtár, mint könyvtörténeti és könyvtártudományi tudományos műhely, feladatának tudja az e tudományterületekre vonatkozó magyar szakirodalmi adatbázis megteremtését.” (Az Országos Széchényi Könyvtár digitalizálási gyakorlata és tervei. 3.4. pont.)

Előszó

A vita és a szakma együttgondolkodása most a nemzeti cikkrepertorium megvalósíthatóságáról folyik. E cikk szerzője annyiban érzi illetékesnek magát e nagy horderejű témában, hogy munkahelye, a Könyvtári Intézet könyvtártudományi szakkönyvtára a könyvtárosok szakirodalmi információellátásáért felelősséget vállalva már évtizedek óta készíti az országos dokumentum- és információellátás szempontjából szűk, de saját szakmai tájékozottságunk szempontjából remélhetőleg fontos szakterület szakirodalmi tájékoztatási eszközeit. Ezeket az eszközöket szeretnénk új alapra helyezni mind a tartalmukat tekintve, mind a technikai-technológiai meg-

valósításukat illetően. *A Könyvtártudományi Szakkönyvtár ezzel tud és akar hozzájárulni az együttműködő partnerek munkájaként létrejövendő nemzeti cikkrepertoriumhoz.*

Berke Barnabásné előadásából már értesülhettek az olvasók arról, hogy az Országos Széchényi Könyvtárban 2003 januárjában megvalósíthatósági tanulmány készült a nemzeti könyvtáron belül, különböző műhelyekben folyó cikkfeldolgozás egységesítésének lehetőségeiről, amelynek egyik szerzője voltam¹. Abban a tanulmányban főként a megvalósíthatóság technikai oldalát vizsgáltam, gyűjtőköri kérdésekkel csak a könyvtörténeti és könyvtártudományi cikkfeldolgozás kapcsán foglalkoztam.

Monok István főigazgató úr 2003. februári felkérése nyomán ez utóbbit részletesebben is kidolgoztam egy újabb tanulmányban.² Jelen cikk ennek a tanulmánynak a *Könyvtári Figyelő* számára némileg átszerkesztett és aktualizált változata. Kihagytam belőle jelenlegi adatbázisunk, a MANCI konvertálásának technikai részleteit.

Még egy magyarázattal tartozom: a következőkben olvasható tanulmány a könyv- és könyvtári kultúra szakirodalmának feltárását nem szűkíti le a szakterület cikkirodalmára, hanem egy teljes, dokumentumtípustól független szakirodalmi adatbázis körvonalait vázolja föl. A nemzeti cikkreptórium szempontjából az adatbázisban feltárt anyagnak tehát csak egyik, bár kétségtelenül a nagyobb része jöhet szóba.

1. Bevezetés

A könyv- és könyvtári kultúráról szóló szakirodalom bibliográfiai számbavétele nem új keletű tevékenysége a nemzeti könyvtárnak, különböző műhelyekben több évtizede folyik feltáró munka, amelynek eredményeként bibliográfiai szolgáltatások jöttek létre:

A **könyvtártudományi dokumentáció** az 1950-es évektől kezdve folyik. Az OSZK-ban 1952-ben megalakult Módszertani osztály a magyar könyvtárügy fejlesztésének támogatására 1955-ben kezdte el a külföldi szakirodalom feldolgozását a *Könyvtári Tájékoztató* (ma: *Könyvtári Figyelő*) hasábjain, majd a Könyvtártudományi és Módszertani Központ megalakulása (1959) után a feltárást a magyar szakirodalomra is kiterjesztette.

A *magyar könyvtári szakirodalom* szakbibliográfiájának közreadása 1962 óta folyamatos, bár a feldolgozott időszaki kiadványok típusai, a feldolgozás módszerei és termékei az idők folyamán többször változtak. 1989 óta a cikkek bibliográfiai adataiból adatbázis épül (**MA**gyar és **NEM**zetközi **C**ikkek =

MANCI), amely visszamenőlegesen már kibővült az 1985-ös tárgyévig, a retrospektív feltárás pedig folytatódik. A szakbibliográfia nyomtatott formája *A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája (MAKSZAB)* c. negyedévenként megjelenő bibliográfiai folyóirat.

A külföldi könyvtári cikkirodalom válogatott feldolgozásának terméke egy cédulakatalógus, majd az 1986-os tárgyévvel kezdődő adatbázis (MANCI), valamint egy referáló lap előbb önállóan, *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom* címen, ma újra a *Könyvtári Figyelő* keretében *Külföldi folyóirat-figyelő* c. rovatként.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár (a továbbiakban: KSKZ) könyv- és egyéb dokumentumállományának feldolgozása cédulakatalógusban, majd 1996 óta az OSZK integrált könyvtár-automatizálási rendszerében folyik. A feldolgozott magyar könyvtári tárgyú monográfiák bibliográfiai tételeit a cikkek tételeivel együtt a MAKSZAB-ban adjuk közre.

A **könyvtörténet** cikkirodalmának bibliográfiai feltárása jelenleg több műhelyben párhuzamosan folyik: a *Régi Magyarországi Nyomtatványok Bibliográfiai Szerkesztőségében*, amely 1970-ben bekapcsolódott a hágai Királyi Könyvtár és az IFLA közös gondozásában megjelenő *Annual Bibliography of the History of the Printed Book and Libraries* (ABHB) nemzetközi könyv- és könyvtártörténeti cikk-adatbázis munkálataiba; a KSKZ-ban a könyvtártudományi szakirodalom feldolgozásának keretében; 2002-ig az MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumában, illetve az IKER adatbázisban; valamint elkezdődött a Kárpát-medence könyvtörténeti adatbázisának építése. A magyar könyvtörténeti irodalom kurrens bibliográfiája évenként a *Magyar Könyvszemle* hasábjain jelenik meg.

A magyar könyv- és könyvtári kultúráról szóló szakirodalom bibliográfiai számbavételét a jövőben egységes szakirodalmi adatbázisban kívánjuk foly-

tatni. Jelen tanulmány ennek megvalósíthatóságával foglalkozik.

2. Az adatbázis gyűjtőköre

A könyvtörténeti és könyvtártudományi szakirodalom feltárása a magyarországi publikációk terén, valamint a témába vágó hungarikumok, különösen a Kárpát-medencére vonatkozó irodalom számbavételében a teljességre törekszik, az egyéb külföldi szakirodalomból a magyar könyvtárügy fejlesztéséhez, a nemzetközi könyvtári trendek áttekintéséhez szükséges tételeket válogatja, illetve az egyetemes könyv- és könyvtári kultúra megismeréséhez újult bibliográfiai támogatást.

Az adatbázis a Kárpát-medence könyv- és könyvtári kultúrájának történetét a magyar államiság kezdetétől, 1000-tól kezdődően tárja fel, a szakirodalom megjelenési helyétől, idejétől és nyelvétől függetlenül. A könyvtártörténeti bibliográfia *nemzetközi együttműködésben* készül a Kárpát-medence jelentős hungarikum-állományt őrző, külföldi könyvtáraival.

A *kurrens* magyar szakirodalom számbavétele mellett folytatódnak a már megkezdett *retrospektív bibliográfiai munkálatok* is. Ehhez fel kell kutatni a feltárandó forrásdokumentumokat (pl. a könyvtörténeti-könyvtártudományi szakfolyóiratok, évkönyvek és egyéb periodikus kiadványok indulásuktól kezdve, a tárgykörbe tartozó monográfiák, a tanulmánykötetek, gyűjtemények tanulmányai, a szakbibliográfiák vonatkozó tételei, monográfiák, tanulmányok bibliográfiai hivatkozásai stb.).

A retrospektív feltárás nem terjed ki azokra a külföldi dokumentumokra, amelyek nem minősülnek hungarikumnak.

2.1. A gyűjtőkör tartalmának részletezése

Könyvtár- és tájékoztatástudomány

A gyűjtőkör a témakör minden területét felöleli:

- ☞ könyvtártudomány, informatika
- ☞ könyvtár- és tájékoztatásügy
- ☞ könyvtárak, tájékoztatási intézmények típusai
- ☞ könyvtárépítés, berendezés, könyvtártechnika
- ☞ könyvtárvezetés, -menedzsment, -szervezés, könyvtári üzem, könyvtári személyzet
- ☞ könyvtári állomány, kölöngyűjtemények
- ☞ dokumentumtipológia
- ☞ feldolgozó munka
- ☞ a könyvtári állomány védelme
- ☞ olvasószolgálat,
- ☞ tájékoztató munka
- ☞ bibliográfiai és dokumentációs tevékenység
- ☞ határterületek – a könyvtártudományhoz képest: tudomány; kiadványszerkesztés; matematikai módszerek; nyelvészeti kérdések, terminológiai; logika; rendszerelmélet; szociológia; oktatásügy, pedagógia; művelődésügy, közművelődés, felnőttoktatás, tömegkommunikáció; sajtó; közgyűjtemények

Könyvtörténet

Ezzel az összefoglaló elnevezéssel a gyűjtőkör a következő területeket tartalmazza:

- ☞ írástörténet
- ☞ íróanyagok, a papír története
- ☞ a könyv és egyéb dokumentumtípusok (térkép, zenemű, aprónyomatvány stb.) története
- ☞ nyomda- és nyomdászattörténet
- ☞ sajtótörténet
- ☞ könyvművészet, illusztráció, ex libris

- ☞ könyvkötés-történet
- ☞ a könyvkereskedelem és -terjesztés története
- ☞ a könyvkiadás története
- ☞ sajtótörténet
- ☞ cenzúratörténet
- ☞ olvasástörténet
- ☞ bibliofília, könyvgyűjtés, magánkönyvtárak története
- ☞ könyvtártörténet, a könyvtárügy története
- ☞ a múlt neves könyvtárosai, bibliográfusai, újságírói

2.2. Dokumentumbázis

A könyvtártudományi és könyvtörténeti adatbázisban feldolgozott *dokumentumtípusok*:

- ☞ könyvek
- ☞ időszaki kiadványok
- ☞ elektronikus dokumentumok
- ☞ videodokumentumok
- ☞ szűk publicitású dokumentumok
- ☞ időszaki kiadványok részdokumentumai (folyóirat- és hírlapcikkek, évkönyvekben, periodikusan megjelent-megjelenő tanulmánykötetekben közölt tanulmányok, könyvismertetések);
- ☞ monografikus kiadványok részdokumentumai (gyűjteményes kötetekben megjelent tanulmányok)

A feldolgozás *dokumentumbázisát* elsősorban a Könyvtártudományi Szakkönyvtár, illetve az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteménye képezi. A hungarikumok feldolgozásában azonban nem szorítunk a saját állományra, hanem szükség esetén olyan forrás bibliográfiai tételét is közölhetjük, amelynek nincs magyarországi lelőhelye.

A magyarországi folyóiratokban, évkönyvekben, periodikusan megjelent tanulmány-gyűjtemények-

ben megjelent részdokumentumokat a teljességre törekvően fel kell tárnunk. A feldolgozás tehát nem köthető rögzített folyóirat-jegyzékhez, hanem a szórványanyagot is be kell gyűjteni. (Jó volna, ha a szórványanyag kiválogatásához nem kellene sok-sok eredeti folyóiratot átnézni, hanem a szükséges rekordok átvehetőkké lennének az adott forrásdokumentumokat teljességgel feldolgozó adatbázis(ok)-ból. Ennek megvalósulásáig – a szakterület szakirodalmi adatbázisának teljessége érdekében – azonban elkerülhetetlen a párhuzamos feldolgozás. Ha a cikkek kiválogatását megkönnyítő források rendelkezésünkre állnának is, a rendszerünkbe illeszkedő tárgyi feltárás miatt nem valószínű, hogy „megúsznánk” az eredeti cikkek kézbevételeét.)

A KSZK nemcsak a gyűjteményében található könyvtári lapokat dolgozza fel, hanem felveszi az OSZK-ba köteles példányként beérkezett, egyéb profilú folyóiratok idevágó cikkeit is (ezeket a KSZK másolatban megőrzi), illetve válogat az Observer sajtófigyelő szolgáltatása keretében megrendelt hírlapcikk-másolatokból.

A könyvtörténet szakirodalmának gyűjtése az OSZK és a KSZK között egyeztetve történik, az OSZK gyűjtőköri szabályzatában rögzített módon.³ Ennek alapján az idevágó irodalom teljesebben van meg az OSZK állományában, mint a KSZK-éban. Ezért a bibliográfiai feldolgozásnak támaszkodnia kell az OSZK állományára még akkor is, ha műhelye a Könyvtártudományi Szakkönyvtár (a KSZK-nak ugyanis nincs elegendő anyagi ereje gyűjtőkörének kibővítésére).

A KSZK állományának, illetve az eddig az RMNY Szerkesztősége által figyelt, mintegy 200 időszaki kiadványnak (könyvtári, helytörténeti, irodalmi folyóiratok, egyetemi, múzeumi évkönyvek stb.) a feldolgozásán túl a *kurrens könyvtörténeti szakirodalom körébe tartozó szórványcikkek* kiválogatását a KSZK-ban már jól bevált ügyrend szerint kell biztosítani (válogatás naponta az OSZK Periodikafeldolgozó osztályán a beérkezett köteles példányok kö-

zül). A tárgykörbe tartozó könyvanyag (monográfiák, tanulmánykötetek stb.) kiválogatását hetente egy alkalommal a köteles példányok átvizsgálásával lehet megoldani, a feldolgozásra kiválasztott kiadványokat pedig – ha a KSZK nem tudja vagy gyűjtőköri okokból nem akarja beszerezni – az OSZK állományából kell kikérni.

A határon túli könyvtörténeti irodalmat az együttműködő külföldi partnerek off-line adatszolgáltatása alapján kell felvenni az adatbázisba.

3. A feldolgozás szabályai

3.1. Formai feltárás

A könyvtörténeti és könyvtártudományi szakirodalom katalogizálása minden dokumentumtípus esetén a megfelelő, hatályban lévő magyar szabványok, könyvtári szabályzatok figyelembe vételével, a már meglévő és az elkészítendő új „házi” szabályzatok előírásai szerint történik.

3.2. Tárgyi feltárás

Az új adatbázisban tárgyi feltáráshoz a *Könyvtári és tájékoztatói tézauruszt* (KTT) használjuk, mivel a könyvtörténet és a könyvtártudomány szakterületének sokkal mélyebb tartalmi osztályozására ad lehetőséget, mint az *OSZK tezaurusz*. A *Könyvtári és tájékoztatói tézauruszban* több mint 1200 deskriptor található, az *OSZK tezaurusz* idevágó tematikájú deskriptorainak száma lényegesen kevesebb (a pontos szám nehezen állapítható meg).

A KTT alkalmazásának a könyvtártudományi dokumentációban és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományának feltárázásában nagy hagyományai vannak. A KTT előzményét képező tárgyszójegyzéket az 1960-as években dolgozták ki és vették használatba a cikkfeldolgozásban. 1975. január 1-jétől a

katalóguscélú feldolgozásban is ezt alkalmazza a Szakkönyvtár.

A könyvtörténeti szakirodalom tárgyszavazásához szükséges szakkifejezésekkel szükség esetén a KTT deskriptorkészlete kibővítendő.

A földrajzi fogalmakat a KTT nem tartalmazza, ezeket ún. földrajzi tárgyszóként (szabad tárgyszóként) kezeljük; a történelmi földrajzi nevek használatában célszerű az *OSZK tezaurusz* részét képező *Geotaurusz* és *geohistauruszt* átvenni.

A KTT egyelőre nem képes időt, kort, korszakot kifejezni: e vonatkozásban tanulmányozandó és esetleg átveendő az *OSZK tezaurusz* gyakorlata, vagy más megoldást kell keresni.

A cikkek tartalmi feltárása válogatva további elemekkel is kiegészül:

- a) *megjegyzés* készül A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájában (és a MANCI adatbázisban) a bibliográfiai tételekhez, ha a címük semmitmondó, pontosításra szorul;
- b) a MANCI adatbázisban a külföldi folyóiratcikkekhez *magyar nyelvű címfordítás* is tartozik;
- c) a Könyvtári Figyelő referáló rovata a külföldi folyóiratcikkekhez magyar nyelvű *referátumokat*, *autoreferátumokat* közöl;
- d) a magyar szakirodalmat válogatva referáló Hungarian Library and Information Science Abstracts (HLISA) *angol nyelvű referátumokat* tartalmaz;
- e) a Kárpát-medence könyvtörténeti bibliográfiájába tartozó tételeket ki kell egészíteni *német nyelvű címfordítással*.

Ezek egy részét – a megjegyzés és a címfordítás (vö. a.), b.) és e.) pont) – az adatbázisban is rögzíteni kell; a referátumok, autoreferátumok, annotációk az adatbázis alapján készített kiadványokban szerepelnek, illetve a weben szolgáltatott elektronikus verziójukat hozzá kell kapcsolni a megfelelő bibliográfiai tételekhez.

4. Alkalmazói szoftver

A könyvtörténeti és könyvtártudományi szakirodalmi adatbázist az OSZK NEKTÁR rendszerében a mindenkori könyvtár-automatizálási rendszerrel – jelenleg az Amicusszal – kell kiépíteni.

A témába vágó magyar könyvek 1976-tól, az OSZK által beszerzett külföldi könyvek 1987-től kezdve már szerepelnek az adatbázisban. A Könyvtártudományi Szakkönyvtár 1996 óta építi könyvkatalógusát ebben a rendszerben. Az időszaki kiadványok cikkeinek analitikus feldolgozását is itt kell végezni a jövőben.

Az Amicus megfelel a következő követelményeknek:

☞ Képes különböző dokumentumtípusokat, különböző bibliográfiai szinteken (monografikus, összefoglaló, analitikus) feltárni.

(A tanulmányköteteknek a tárgykörbe tartozó részdokumentumait, a témában megjelent kiadványok ismertetéseit stb. a KSZK eddig a MANCI adatbázisban tárta fel, ezt a jövőben az integrált rendszerben kell folytatni.)

☞ Lehetőséget nyújt a tétel hungarikum voltának jelölésére.

☞ Alkalmas a közös katalogizálásra, azaz a rekordokat a különböző bibliográfiai műhelyek közösen használhatják.

Ez azért nagyon előnyös, mert a fentebb már kifejtett gyűjtőkori megosztásból következően a KSZK akkor is képes lesz az Amicusban átvenni a könyvtörténeti-könyvtártudományi szakirodalom körébe tartozó, az OSZK által feldolgozott dokumentumok rekordjait, ha a forrásdokumentum nincs meg a saját állományában.

A témába vágó a hungarikumok feldolgozása is a KSZK feladata. A bibliográfiai tételhez kapcsolt jelölés alapján a Hungarika Dokumentációs Osztály ezeket a tételeket további feldolgozás

(pl. saját tárgyszavak hozzáfűzése) céljából átvetheti saját szolgáltatásai számára.

☞ A tételek ún. „gyűjteményekben” is kezelhetők, ami biztosítja a könyvtörténeti-könyvtártudományi szakirodalmi adatbázis anyagának együtttartását; valamint a tételek leválogathatók a kurrens (nyomtatott és/vagy elektronikus) kiadványok és szolgáltatások számára.

A *Kárpát-medence könyvtörténeti bibliográfiáját* a honlapról kell szolgáltatni, az Amicusból rendszeresen frissítve, biztosítva a német címfordítás alapján képzett kulcsszavak kereshetőségét is.

Ugyancsak tervezzük az önálló, a használók által már megszokott MANCI adatbázis pótlására a *könyvtártudományi bibliográfia* külön egységként való megjelenítését is a honlapon.

☞ Az Amicus kezeli a bibliográfiai rekordok közötti kapcsolatokat:

- a cikk adatai és a forrásul szolgáló időszaki kiadvány rekordja között;*
- a tanulmány adatai és a forrásul szolgáló könyv rekordja között;
- könyvismertetésnél egyrészt a cikk és az időszaki kiadvány, másrészt a cikk és az ismertetett könyv rekordja között.

(* Ha a MARC-rekord korlátozott hossza miatt a cikkek feldolgozását nem lehet a rekordok összekapcsolásával megoldani – pl. az 1876-ban indult Magyar Könyvszemle rekordjához túl sok analitikus tételt kellene kapcsolni –, akkor minden egyes cikk bibliográfiai tételében fel kell tüntetni a forrásdokumentum címét; vagy más eljárást kell kidolgozni.)

☞ Az Amicusban kapcsolatot lehet létesíteni a cikk bibliográfiai adatai, referátumai és/vagy digitalizált teljes szövege között. Ennek érdekében az érintett folyóiratok, illetve cikkek különböző változatairól (nyomtatott és elektronikus) külön-külön kell elkészíteni a bibliográfiai rekor-

dot: a cikk nyomtatott változatának leírása a nyomtatott folyóirat bibliográfiai rekordjához kapcsolódják, az elektronikus változat leírása pedig a folyóirat elektronikus változatának rekordjához, és ez utóbbiban szerepeljen az URL vagy URN.

A jövőben ilyen módon kell feldolgozni azok a folyóiratokat, amelyeket az OSZK vagy a Könyvtári Intézet szerverén tárolunk (*Könyvtári Figyelő; Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*; valamint a Magyar Elektronikus Könyvtár Elektronikus Periodika Archívumában szereplő folyóiratok).

☞ Szükséges olyan, lehetőleg ISBD-alapú megjelenítő formátum, amely egyetlen egységben mutatja a kapcsolódó rekordokat (leegyszerűsítve: a cikk leírását és a forrásdokumentum címét együtt) – elsősorban az adatbázis webes keresőfelületén; ugyanez a kívánalom a találati listák nyomtatásánál, illetve fájlba mentésénél is.

☞ A NEKTÁR webes felületű, távoli elérésű lekérdezőrendszerén, WebOPAC-ján keresztül biztosítandók mindazok a szolgáltatások, amelyek a MANCI jelenlegi webes változatában szerepelnek (letöltés, kapcsolat a referátumok szövegével stb.)

☞ A tárgyi feltáráshoz alkalmazott *Könyvtári és tájékoztatói tézaurusz* deskriptorai és a hozzájuk tartozó szinonimák (*lásd* utalók) már be vannak töltve az Amicusba.

Hosszú távon megoldást kell találni a rendszerben a teljes deskriptorcikkek kezelésére is (pl. a tárgyszavak besorolási – ún. authority – rekordjának elkészítésével). Amíg ez nem valósul meg, a KTT kezelését és további építését a RELEX kezelőrendszerben kívánjuk megoldani, és a tezauruszt a könyvtár honlapján elérhetővé tenni (az OSZK tezauruszhoz hasonlóan).

Sajnos – legalábbis átmenetileg – le kell mondanunk arról a kényelemről, amelyet a *Könyvtári és tájékoztatói tézaurusz* teljes deskriptorcikke-

ket tartalmazó, MikroSIS-ben létrehozott elektronikus változatának a MANCI adatbázissal összekapcsolt működése nyújt: jelenleg a használó az elektronikus tezauruszt böngészve választhatja ki a tárgyszavakat és fogalmazhatja meg a keresőkérdését, ami azonnal futtatható a MANCI-ban.

☞ Állományadatok jelölése

Az Amicusban a Nemzeti Periodika Adatbázis, illetve az Időszaki Kiadványok Bibliográfiájának betöltésével megvannak, valamint az OSZK időszaki kiadványokat feltáró katalógusainak jelenleg folyó retrospektív konverziója befejeztével meglesznek az analitikusan feltárandó időszaki kiadványok rekordjai. Ezeket a KSZK-nak honosítani kell, azaz legalább raktári jelzettel és tárgyszavakkal kell ellátnia, hogy az analitikusan feldolgozott cikkek forrásdokumentumait szolgáltatni tudja.

Az állományadatok közlésével kapcsolatban figyelembe veendő szempontok:

– A KSZK a magyar könyvtári témájú publikációk feldolgozásában nem rögzített folyóiratjegyzék alapján dolgozik, hanem olyan cikkeket is felvesz a MANCI-ba, amelyek forrásfolyóirata nem jár a Szakkönyvtárba. Ezeket a cikkeket másolatban a lapkivágat-gyűjteményben tárolja. Ugyancsak itt tárolja a sajtófigyelő szolgáltatásból származó hírlapcikk-másolatokat is, amelyeket erős válogatással dolgoz fel a MANCI-ban. A lapkivágat-gyűjteményben a cikkek egyedi raktári jelzettel kapnak, amelyet tartalmaz a MANCI adatbázis is. Az Amicusban tehát számolni kell azzal, hogy a raktári jelzetek nemcsak a forrásdokumentumok tételéhez, hanem a rész-dokumentumok leírásához is kapcsolódhatnak.

– A könyvtörténeti-könyvtártudományi szakirodalom teljes körű bibliográfiai számbavé-

telének igénye azt vonja maga után, hogy az adatbázisban lesznek állományadat nélküli bibliográfiai tételek is. A használók figyelmét a WebOPAC-ban fel kell hívni erre a tényre, mégpedig nemcsak az általános tájékoztatás szintjén, hanem minden egyes ilyen tételnél külön-külön is. Erre meg kell találni a megfelelő mezőt a bibliográfiai rekordban.

5. Kiadványok és szolgáltatások előállítását az adatbázisból

A különböző kiadványok és szolgáltatások számára az adatbázisból kell leválogatni a bibliográfiai tételeket a hozzájuk tartozó indextételekkel együtt. Kívánatos, hogy csak az elengedhetetlen mennyiségű „kézi beavatkozásra” legyen szükség a bibliográfiai kiadványok szerkesztésénél. A minimális követelmény, hogy az egyes számokba tartozó rekordok és indextételek leválogathatók és fájlba menthetőek legyenek a további feldolgozás (füzetszerkesztés, referátumok hozzáfűzése) céljából.

Szövegszerkesztőben végzendő, kiegészítő munkálatokra van szükség a referáló lapok (KF-rovat, HLISA) esetében (a referátumok hozzáfűzése a bibliográfiai tételekhez). A MAKSZAB szerkesztésekor szintén kézi beavatkozásra van szükség az olyan dokumentumtípusok bibliográfiai adatainak és mutatótételeinek beépítésekor, amelyeket a KSKZ egyelőre még nem az integrált rendszerben dolgoz fel (pl. a szakdolgozatok).

Az adatbázisból kell kinyerni a következő kiadványok nyersanyagát:

☞ *A magyar könyvtörténeti irodalom bibliográfiája* (évente egyszer a *Magyar Könyvszemle* számára, amelyből előállítható az ABHB számára beküldendő jelentés is) – bibliográfiai tételek indextételek nélkül, szakrendi beosztással.

☞ *A magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiája (MAKSZAB)* (nyomtatott és elektronikus folyóiratként) – bibliográfiai tételek indextételekkel; negyedéves füzetek kiegészülnek a szakdolgozatok „kézi” leírásával.

Kívánatos, hogy a jelenlegi MAKSZAB – amely eddig is közölte válogatva a könyvtörténeti irodalmat – a jövőben teljességgel tartalmazza a könyvtörténeti szakirodalmi bibliográfiát.

☞ *Hungarian Library and Information Science Abstracts* (nyomtatott és esetleg jelszóval hozzáférhető elektronikus referáló lapként) – az évente kétszer megjelenő referáló lapba kerülő bibliográfiai tételeket a hozzájuk tartozó tárgyszavakkal együtt a további feldolgozás érdekében elegendő szövegfájlba tölteni.

☞ *Külföldi folyóirat-figyelő* (a *Könyvtári Figyelő* referáló rovata) – a negyedéves, mutatók nélküli rovat számára csak a bibliográfiai tételeket kell szövegfájlba áttölteni, amelyet szöveg-, illetve kiadványszerkesztő programmal kezelünk.

Adatbázis-szolgáltatás CD-ROM-on

A retrospektív feldolgozás befejezésével az Amicusból leválogatva CD-ROM-on kiadható a *Kárpat medence könyv- és könyvtártörténeti bibliográfiája, 1000-200x* munkacímű szakirodalmi adatbázis (a záró évszám attól függ, hogy mikor fejezzük be a visszamenőleges feltárást).

Megfontolandó, hogy a kurrens könyvtörténeti-könyvtártudományi adatbázis anyaga rendszeresen megjelenjen-e CD-ROM-on.

A CD-ROM-kiadványok előállításához ki kell dolgozni a szükséges HUNMARC specifikációt, a termék-előállítás folyamattervét, valamint a szükséges programokat stb.

6. A meglévő adatbázisok konverziója, digitalizálás

6.1 Konverzió

Az Amicusban építendő új adatbázisban a feltételek (licencek, szabályzatok, ügyrend, betanítás stb.) megteremtése után megindulhat a kurrens és a retrospektív feldolgozás, annak figyelembe vételével, hogy a jelenlegi adatbázisok anyagát is konvertálni kell az új rendszerbe.

A konvertálandó adatbázisok kezelőrendszere a MicroISIS. A konverziót megkönnyíti, hogy a *Könyvtörténeti adatbázis* is a MANCI nevű könyvtártudományi adatbázis struktúráját vette át, és a tárgyi feltárára a *Könyvtári és tájékoztatói tézauruszt* használja.

6.1.1. Könyvtártudományi adatbázis: MANCI

A MANCI könyvtártudományi adatbázis vegyesen tartalmazza a hazai és a külföldi publikációk adatait. A magyar cikkirodalom teljes körű feltárára törekszik, a külföldi cikkeket erősen válogatja. Válogatva tartalmazza a könyvtári témájú külföldi hungarikum-cikkeket is.

A feldolgozott dokumentumtípusok: hazai folyóirat- és hírlapcikkek, gyűjteményes kötetek részdocumentumai, könyvismertetések, külföldi folyóirat-cikkek.

A megindított retrospektív feldolgozás keretében A *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájában* közölt tételek adatbázisba szervezése 1974-ig visszamenőleg történik meg, eddig állnak ugyanis rendelkezésünkre a feldolgozási adatlapok. Az adatbevitel még tart, az állományt munkafájlokban tartjuk az ellenőrzésig.

Tételszám a 2002. novemberi állapot szerint: 62 394 tétel, amelyből a MANCI adatbázisban (1985-2002) szerepel 42 464 tétel (ebből 19 132 külföldi), és egyelőre retrospektív munkafájlokban kb. 19 930 tétel.

Ha a Hungarika adatbázist is az Amicusban építik tovább, akkor a MANCI konverziójakor figyelembe kell venni, hogy a rekordokban nem nagy számban, de átfedések vannak a HUN adatbázissal, mivel a legjelentősebb hungarikum-tételeket a MANCI adatbázis is tartalmazza.

A MANCI adatbázis HUNMARC specifikációját és konverziós programját el kell készíteni. A konverziót megnehezítik az adatbázis struktúrájának, karakterkezelésének sajátosságai, illetve a katalógizálás némely sajátos (a bibliográfiai leírásra, a besorolási adatokra, a rekordkapcsolatok hiányára, a kódok alkalmazására stb. vonatkozó) szabályai. (Ezt a kérdést az eredeti tanulmány részletesen tárgyalja.)

6.1.2. Könyvtörténeti adatbázis

A Kárpát-medence könyvtörténetének bibliográfiai feldolgozását jelenleg külső munkatárs végzi, a MANCI adatbázis struktúrájában, MicroISIS rendszerben. Jelenleg a *Magyar Könyvszemle* feltárása folyik a kezdetektől.

Az adatbázis konverziójára használható a MANCI adatbázis HUNMARC specifikációja és konvertáló programja.

6.2. Digitalizálás

A meglévő adatbázisok rekordállományának konvertálásán kívül azoknak a bibliográfiáknak, katalógusoknak az anyagát is be kell építeni az Amicusban építendő adatbázisba, amelyeknek nincs elektronikus változatuk. Ezek retrospektív konverzióját, „digitalizálását” közvetlen adatbevitellel célszerű elvégezni:

- a) A *Régi Magyarországi Nyomatványok Bibliográfiai Szerkesztőségében* épített cédulakatalógus, amelyben a *Magyar Könyvszemle*ben és – ebből válogatva – az *Annual Bibliography of the History of the Printed Book and Libraries* (ABHB) c. nemzetközi vállalkozásban évente

egyszeri közzététel céljából feldolgozott tételek találhatóak.

- b) A könyvtártudományi dokumentáció keretében 1974 előtt feldolgozott magyar könyvtári szakirodalom bibliográfiai tételeit rekatalogizálás útján rögzítjük. A rekatalogizálást az teszi indokolttá, hogy egyrészt az 1974 előtti évekről hiányoznak az adatlapok, és így nehézkes és hosszadalmas a nyomtatott füzetek alapján a bibliográfiai tételek és a hozzájuk tartozó index-tételek egymáshoz rendelése; másrészt 1974 előtt a Szakkönyvtár a jelenlegi tezaurusának egy korai változatát használta, amely azóta jelentősen módosult, tehát az anyag újraosztályozására is szükség van. Ez a retrospektív munka is elindult, és a létrehozott tételek már szintén szerepelnek a retrospektív munkafájlokban.
- c) A *Magyar Folyóiratok Repertórium*a, majd a *Magyar Nemzeti Bibliográfia Időszaki Kiadványok Repertórium*a is feltárta e szakterület válogatott cikk-anyagát. A bibliográfiai tételek – behasonlítás után, a duplumtételeket kiszűrve – rögzíthetők az Amicusban, de figyelembe kell venni, hogy az innen származó tételeket is tárgyszavazni kell. Ebbe a körbe tartozik az IKER adatbázisban szereplő, tárgykörbe tartozó, 1993 és 2002 között feldolgozott rekordállomány is, amelyet szintén közvetlenül lehet rögzíteni az Amicusban. A szóban forgó rekordok nagy része minden valószínűség szerint szerepel a MANCI adatbázisban is. A fennmaradó, az Amicusba való betöltésre szóba jöhető tételek csekély száma nem teszi indokolttá és gazdaságossá az IKER adatbázis HUNMARC konverzióját.
- d) Közvetlen adatrögzítéssel – és szigorú duplumellenőrzéssel – kell feldolgozni az egyéb bibliográfiákban közölt tételeket (pl. a *Könyv és könyvtár a magyar társadalom életében* c. kétkötetes munka tetemes bibliográfiáját, illetve a hasonló, nagyobb terjedelmű bibliográfiák anyagát). Fi-

gyelemben kell venni azt is, hogy az innen nyert tételekhez is tárgyszavakat kell fűzni, amihez a forrásdokumentumokat is kézbe kell venni.

- e) A bibliográfiák feldolgozásakor nem érintett forrásokat autopszia alapján kell feldolgozni (a tárgykörbe tartozó időszaki kiadványok indulásuktól kezdve, a gyűjteményes kötetek tanulmányai stb.).

7. A könyvtörténeti-könyvtártudományi szakirodalmi adatbázis kiépítését előkészítő, elengedhetetlen munkálatok az Amicusban

Az IKB és az NPA rekordjainak honosítása:

A KSZK-nak honosítania kell folyóirat-állományának az NPA-ból és az IKB-ből az Amicusba már betöltött rekordjait.

Az IKB és az NPA állományából hiányzó időszaki kiadványok rekordjainak elkészítése:

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár az NPA és az IKB megfelelő tételeinek honosítása után az Amicusban kiegészíti folyóirat-katalógusát a két adatbázisban nem szerepelt, állományban lévő időszaki kiadványok leírásával. Ilyenek lehetnek pl. a külföldi könyvtártudományi évkönyvek, magyar könyvtárak által kiadott belső és hálózati híradók stb.

Indextételek javítása:

Célszerű lenne a cikkadatbázisok konverziója előtt elvégezni a szükséges javításokat az Amicus indexeiben, illetve szükség szerint egy-egyesíteni és javítani a betöltendő adatbázisokban, ami megkönnyítené az index-tételek „egymásra találását” a konverziókor.

8. A könyvtörténeti-könyvtártudományi szakirodalmi adatbázis kiépítéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételek

8.1. Személyi feltételek

A könyvtártudomány szakirodalmának feltárását a Könyvtártudományi Szakkönyvtár teljes személyzete végzi:

- A könyvanyag tárgyszavazásában a raktáros kivételével mindenki részt vesz, nyelvismerete szerint (elsősorban azért, hogy a munkatársak áttekintést nyerjenek az állományról, amit a kötelező olvasószolgálati ügyeletben kamatoztatnak). A gépi katalogizálást egy fő katalogizáló és egy fő revizor végzi (utóbbi e cikk írója, az osztály vezetője, aki maga is katalogizál és más feladatot is ellát).
- A MANCI adatbázis építésében és a bibliográfiai kiadványok szerkesztésében jelenleg 4 és fél fő vesz részt: 1 fő végzi a magyar szakirodalom válogatását, tárgyszavazását és a MAKSZAB szerkesztését, 2,5 fő végzi a külföldi cikkek válogatását, tárgyszavazását (ebből 2 fő a referáló rovat két-két számának szerkesztését, a „0,5 fő” a cikkek feldolgozásában résztvevő tájékoztató könyvtáros töredék munkaidejét jelenti), 1 fő a MANCI adatbázis építését (ez évente több mint 3000 tétel adatbevitelét jelenti) és segédszerkesztői munkálatokat végez, illetve kezeli a lapkivágat-gyűjteményt is.
- a könyvtörténeti adatbázis munkálataira 2 fővel bővül a Szakkönyvtár személyzete (egyikük a retrospektív feldolgozás idejére kerül a Szakkönyvtár kötelekébe).

A kurrens feldolgozó munka mellett ez a személyzet nem lesz elegendő a belátható időn belül elvégzendő retrokonverziós és retrospektív feldolgozó munkálatokra, ezért a célra megbízási díjkeret is szükséges.

8.2. Számítástechnikai eszközök

A könyvtártudományi anyag feldolgozásához a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban megvannak az Amicus kliensek.

A könyvtörténeti feldolgozás megindításához 2 számítógép és 2 további Amicus-kliens szükséges.

8.3. Szabályzatok, programok

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár katalogizálási szabályzatát ki kell egészíteni az időszaki kiadványokban megjelenő részdokumentumok feldolgozási szabályzatának módosított változatával. Ki kell dolgozni a feldolgozás ügyrendjét (az anyag válogatása, tárgyszavazása, az adatrögzítés menete stb.).

Az adatbázis anyagából készítendő termékek (elektronikus kiadványok a weben, nyomtatott bibliográfiák, CD-ROM-adatbázis) előállításának teljes folyamatát az Amicusszal nem lehet elvégeztetni. Meg kell tervezni az egyes szolgáltatásfajtákat, és meg kell fogalmazni az Amicusszal kapcsolatos igényeket (pl. rekordletöltés további kiadványszerkesztésre alkalmas szövegfájlba), valamint ki kell dolgozni a kiadvány-előállítás teljes ügymenetét.

A szabályzatok és ügyrendek elkészítésében a Szakkönyvtárnak szorosan együtt kell működnie az Informatikai Igazgatósággal.

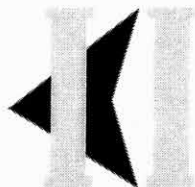
8.4. Oktatás

A cikk-feldolgozást jelenleg végző munkatársaknak nagy gyakorlatuk van az adatbázis-építésben és bibliográfiakészítésben, de nincsenek ismereteik az Amicusban végzendő, HUNMARC-alapú katalogizálás terén.

Az Informatikai Igazgatóság közreműködésével a Könyvtártudományi Szakkönyvtár 7 (5 jelenlegi és 2 leendő) munkatársát kell felkészíteni a cikk-feldolgozásra.

Jegyzetek

1. GÁL Julianna – RÁCZ Ágnes – WOLF Magda: Javaslat az egységes folyóiratcikk-feldolgozásra az OSZK-ban. Megvalósíthatósági tanulmány. Budapest, 2003. Január. 43 p.
2. RÁCZ Ágnes: Könyvtörténeti és könyvtártudományi szakirodalmi adatbázis az Amicusban. Megvalósíthatósági tanulmány. Budapest, 2003. február 19. 16 p.
3. Az Országos Széchényi Könyvtár gyűjtőköri szabályzata. Budapest, 1998. 5. p.

Könyvtári Intézet Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F épület, VIII. emelet

Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3793, Fax:224-3795,

E-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

– 2003. szeptember –

(az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

a szakkönyvtár honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/>

on-line katalógus (LibriVision):

<http://nektar.oszk.hu>

gyarapodási jegyzékünk:

<http://www.ki.oszk.hu/konyvtar/gyarap>

könyvtárközi kölcsönzés, elektronikus dokumentumszolgáltatás:

kszk@oszk.hu

adatbázisok (MANCI és THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>

(a LISA-t könyvtárunkban helyben szolgáltatjuk)

Könyvtári Figyelő:

<http://www.ki.oszk.hu/kf>

magyar könyvtári lapok tartalomjegyzéke:

<http://www.oszk.hu/konyvtar/tartj/tartjegy.html>

on-line tájékoztatás a LibInfo keretében:

<http://libinfo.oszk.hu>